

Aplikace klasických a moderních ontologií při tvorbě znalostníchází lékařských algoritmů

Adéla Jarolímková

CESNET, z.s.p.o., Praha
ajarolimkova@seznam.cz

Petr Lesný

Fakultní nemocnice v Motole, Praha
petr.lesny@lfmotol.cuni.cz

Kryštof Slabý

Fakultní nemocnice v Motole, Praha
krystof.slaby@lfmotol.cuni.cz

Jan Vejvalka

Fakultní nemocnice v Motole, Praha
jan.vejvalka@lfmotol.cuni.cz

INFORUM 2009: 15. konference o profesionálních informačních zdrojích
Praha, 27. - 29. 5. 2009

Abstrakt

ÚVOD. Algoritmy a doporučené postupy jsou v čím dál tím větší míře uznávanou součástí klasické medicíny. Se vzrůstem jejich počtu a počtu jejich praktických aplikací vzrůstá potřeba přesného popisu jak algoritmů samotných, tak dat, která zpracovávají. MATERIÁL A METODY. V současnosti používané biomedicínské selekční jazyky, ať už se jedná o tezaury (MeSH) ů či vyšší formy – ontologie –snažíci se o integraci různých forem medicínské terminologie, jsou jen omezeně vhodné pro popis lékařských algoritmů. Ve své základní podobě, neposkytují pro jednotlivé lékařské obory natolik přesný popis, aby jej bylo možné využít pro popis lékařských algoritmů nebo jejich dat, neboť ani na nejnižší úrovni hierarchie nejsou dostatečně podrobné a možnosti vyjádření vztahů mezi jednotlivými entitami jsou omezené. Jejich alternativou jsou ontologie „moderní“, které se odlišují zejména uspořádáním, specificitou a využíváním odlišných relačních konceptů, než jsou *is_a* a *part_of*. VÝSLEDKY. Pro popis lékařských algoritmů jsme vypracovali doménovou ontologii, jejímž základem je fenomenologický popis zpracovávaných dat jako indikátorů a transformací těchto indikátorů v indikátory jiné. Aby mohl být námi navržený systém součástí medicíny založené na důkazech, musí být pro všechny popisované koncepty dostupná plná sémantická informace, která také umožňuje propojování znalostí napříč jednotlivými znalostními doménami. Výsledky byly zpřístupněny jako Open source software pod LGPL licenci na stránkách <http://medigrid.sf.net>. ZÁVĚR. Námi prezentovaná doménová ontologie je využitelná při práci se znalostními bázemi obsahujícími lékařské algoritmy.

1. Úvod

Lékařské algoritmy, ať už v podobě výpočtů nebo doporučených postupů (*guidelines*) jsou součástí klasické medicíny. Současně je k dispozici celá řada nástrojů, včetně lékařského software, které usnadňují implementaci těchto algoritmů v praxi. Při vzrůstání počtu

publikovaných algoritmů (například v rámci projektů MEDAL [1], MedCalc [2] apod.) se však do popředí dostávají otázky dokumentace (a dokumentovatelnosti) těchto algoritmů a otázky důvěry v tyto algoritmy.

Algoritmy publikované v rámci uvedených projektů jsou navázány na důvěryhodné zdroje formou citací, avšak neobsahují žádná metadata umožňující efektivně vyhledávat (fulltextové vyhledávání je nepřesné a jeho výsledkem je mnoho nerelevantních záznamů). Popis algoritmů s pomocí metadat je komplikovanější než popis dokumentů, neboť je mnohem podrobnější a také je nutné zachytit nejen jednotlivé prvky algoritmu, ale i vztahy mezi nimi, k čemuž klasické selekční jazyky vytvořené pro popis dokumentů nepostačují.

Jedním z nástrojů, které jsou dnes využívány při dokumentování lékařských algoritmů, jsou ontologie. Ontologie, resp. explicitní specifikace konceptualizace lékařských algoritmů, umožňují doplnit klasické archívy lékařských algoritmů i software pro jejich zpracování o nové funkce, které umožní využití lékařských algoritmů v rámci striktních pravidel medicíny založené na důkazech [3].

2. Aristotelské ontologie

Studium anatomie a hierarchického uspořádání lidského těla ve starověku přineslo (mimo jiné) i klasické ontologie, které mohou být aplikovány na biomedicínu. Tyto ontologie, které nazýváme „Aristotelské“ vycházejí z potřeby nalézt nástroje pro jednotný popis celého univerza. Klasicky vycházejí ze základního prvku, který nazývají například „koncept“ nebo „entita“, a popisují svět pomocí relativně malého množství vztahů mezi popisovanými jevy. Některé klasické ontologie v biomedicině (SNOMED [4], ON9.2 [5] apod.) vycházejí jen ze vztahů „is-a“ a „part-of“, jiné (např. UMLS [6]) používají až 80 vztahů mezi jevy.

Klasické ontologie nám pomáhají hledat nové pohledy na biomedicínu, nicméně při jejich praktickém použití narážíme na zcela pragmatickou nemožnost popsat celou biomedicínu (jejíž součástí je například hierarchie ... → člověk → orgány → tkáň → buňky → organely → bílkoviny → ...). Komplexnost klasických ontologií se projevuje také v snadném zavlečení chyb, které je možné odhalit například porovnáním dvou klasických ontologií mezi sebou [7]. Obtížnost použití klasických ontologií pro popis dat zpracovávaných lékařskými algoritmy jsme popisovali již dříve [8].

3. Moderní ontologie

Základní rozdíly mezi klasickými a moderními ontologiemi jsou shrnuty v tabulce 1. Příkladem moderních ontologií v biomedicině jsou například MeSH [9], IUPAC [10] nebo McKusickova syndromologie dědičných chorob [11]. Rozdíly mezi klasickými a moderními ontologiemi jsou přehledně shrnuty v tabulce 1.

Klasické (Aristotelské) ontologie	Moderní ontologie
Konstruovány shora (entita → ...)	Konstruovány zdola
Obecné	Specifické pro oblast poznání
	Specifické pro očekávanou aplikaci
Malý počet vztahů (is_a, part_of, ...)	Komplexní vztahy mezi prvky

Tabulka 1. Shrnutí rozdílů mezi klasickými a moderními ontologiemi.

Moderní ontologie, někdy nazývaná také „doménově specifická ontologie“ pro lékařské algoritmy by měla mít následující vlastnosti

- Filosofický model, který umožňuje korektní počítačové zpracování dat, aniž by od zpracovávajícího software vyžadoval „porozumění“.
- Explicitně vyjádřenou sémantickou informaci, která je vázána na současné paradigma medicíny založené na důkazech (*Evidence Based Medicine*).
- Podpora kontroly a jištění kvality lékařských algoritmů a zacházení s důvěrou v tyto algoritmy (*Trust management*).
- Umožňuje organizovat předávání zpracovávaných dat mezi jednotlivými popisovanými algoritmy.

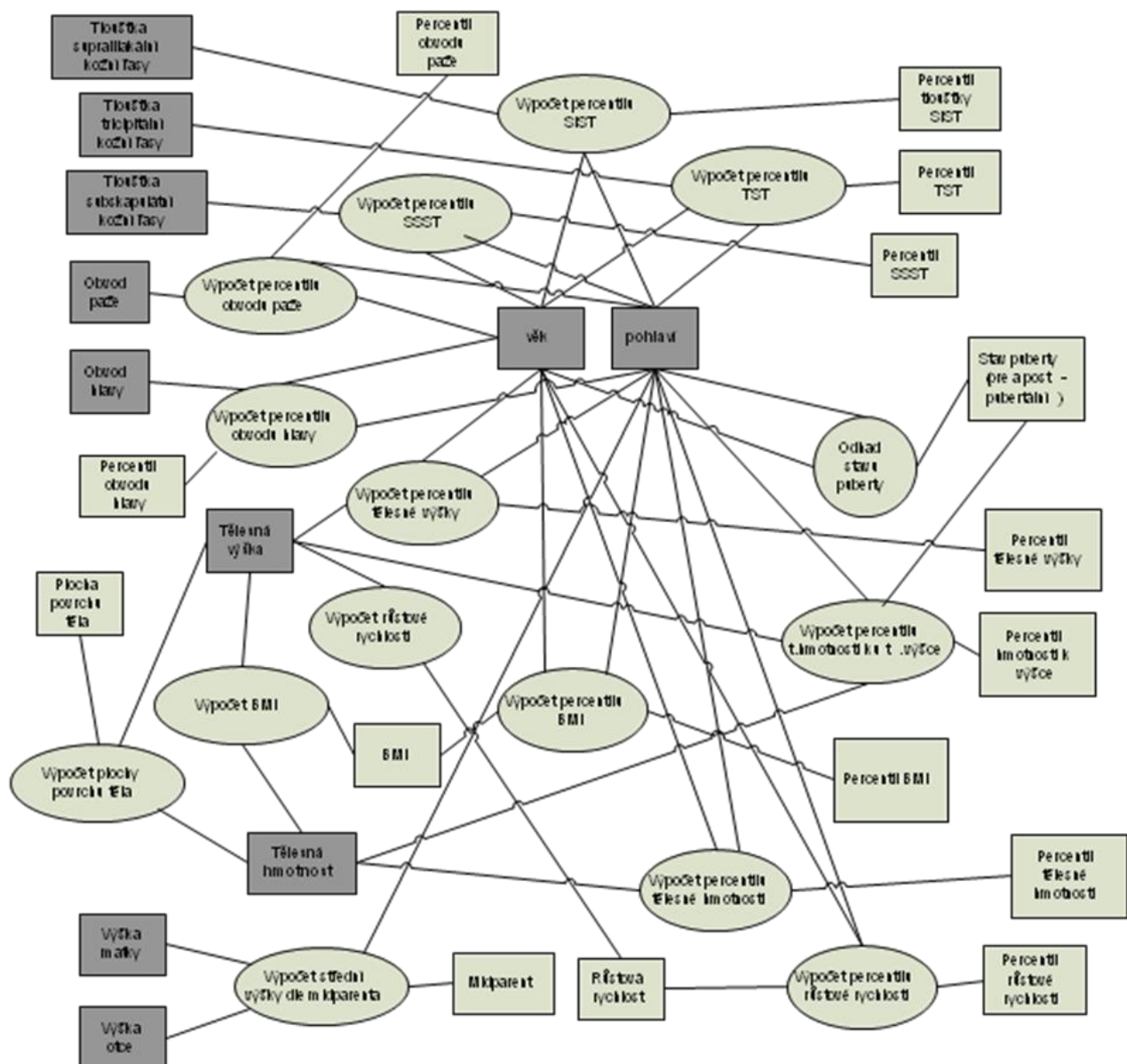
4. Moderní ontologie pro popis lékařských algoritmů

Moderní ontologii pro popis lékařských algoritmů je možné založit například na fenomenologii [12]. Zpracovávaná data zde popisujeme jako **indikátory** (indikující čtenáři, kterým je vždy člověk, nějakou skutečnost). Tyto indikátory mohou být **transformovány** v jiné indikátory (bez ohledu na to, zda jsou transformovány člověkem nebo autem). Indikátory se podle své role v transformacích sdružují do tříd indikátorů (například třída indikátorů popisujících tělesnou výšku).

Indikátory se vyskytují v **kontextu** (například indikátory, které patří k jednomu pacientovi, jsou ve stejném kontextu) a v kontextu jsou také transformovány. Výskyt indikátorů ve společném kontextu označuje, že tyto indikátory patří definovaným způsobem k sobě (podobně, jako by byly uvedeny pod sebou na listu papíru). Z pragmatického hlediska může být naopak kontext určen v něm se vyskytujícími indikátory.

Popis transformací, tříd indikátorů i kontextů (dále je budeme uvádět jako *popisované entity*) musí obsahovat strukturovanou **sémantickou informaci** nutnou k tomu, aby uživatel porozuměl jejich použití a případným omezením; sémantická informace je provázána na publikované práce (citace) a na osoby nebo instituce, které jsou autory jednotlivých sémantických popisů. Struktura sémantické informace může vycházet například ze zkušeností, kterých bylo dosaženo v projektu *S.M.A.R.T.I.E.* [13]. Vzhledem ke změnám, ke kterým v biomedicině pravidelně dochází a které mohou ovlivňovat využití popisovaných transformací apod., jsou však pro každou popisovanou entitu zajištěna pravidla revizí, která umožňují udržovat kvalitu popisu a možnost vyjádření důvěry (review).

Jednoznačný sémantický popis tříd indikátorů, který je navíc doplněn o vztahy ke transformacím a dalším popisovaným entitám [8] pak slouží jako základ pro spojování jednotlivých transformací do komplexních proudů pro zpracování dat (*workflow*).

Obr. 1 Příklad aplikace moderní ontologie pro růstové algoritmy

5. Závěr

Námi popisovaná moderní ontologie pro popis lékařských algoritmů byla úspěšně vyzkoušena v rámci projektu MediGrid [14] pro řadu odborných domén (pneumologie, růstová medicína, kardiologie).

Podporováno z grantu 1ET202090537.

6. Literatura

- [1] Sen D.: The Medical Algorithms Project. Occupational Medicine (2005) 645.
- [2] Stroud S.D., Erkel E.A., Smith C.A.: The use of personal digital assistants by nurse practitioner students and faculty. J Am Acad Nurse Pract (2005) 67-75.

- [3] Birnbaum M.L. Guidelines, algorithms, critical pathways, templates, and evidence-based medicine. *Prehosp Disaster Med.* 1999 Jul-Sep;14(3):114-5.
- [4] Cote R.A., Robboy S.: Progress in medical information management. Systematized nomenclature of medicine (SNOMED). *Jama* (1980) 756-62.
- [5] Pisanelli DM, Gangemi A, Steve G. The role of ontologies for an effective and unambiguous dissemination of clinical guidelines. In R. Dieng and O. Corby (eds.), *Knowledge Engineering and Knowledge Management*. Springer Verlag, 2000.
- [6] Lindberg C.: The Unified Medical Language System (UMLS) of the National Library of Medicine. *J Am Med Rec Assoc* (1990) 40-2.
- [7] Ceusters W, Smith B, Kumar A, Dhaen C. Ontology-based error detection in SNOMED-CT(R). *Medinfo* 2004;482-6.
- [8] Vejvalka J., Lesny P., Holecek T., Slaby K., Jarolimkova A., Bouzkova H.: *MediGrid - Facilitating Semantic-Based processing of Biomedical Data and Knowledge*; Karopka T., Correia R.J., (eds): *Open Source in European Health Care: The Time is Ripe*. Porto, Portugal, INSTICC PRESS, 2009.
- [9] Lipscomb C.E.: Medical Subject Headings (MeSH). *Bull Med Libr Assoc* (2000) 265-6.
- [10] <http://www.iupac.org>
- [11] Hamosh A., Scott A.F., Amberger J., Valle D., McKusick V.A. Online Mendelian Inheritance in Man (OMIM). *Hum Mutat.* 2000;15(1):57-61.
- [12] Husserl E. *Logical Investigations, Investigation I.* (translated by J. N. Findlay). Routledge, London (2001) 184.
- [13] Smart Medical Applications Repository of Tools For Informed Expert (S.M.A.R.T.I.E.) and MedNotes™. IST (2000). <http://www.smartie-ist.org>
- [14] <http://medigrid.sourceforge.net>